

Функції принципів права Європейського Союзу в практиці Суду Європейського Союзу

Принципи права Європейського Союзу в практиці Суду Європейського Союзу реалізують ряд завдань. Завдяки принципам права можуть вирішуватися питання, не врегульовані правом Європейського Союзу. Створюючи і застосовуючи принципи права, Суд Справедливості фактично реалізує квазі-гармонізацію, яка не лише зближує правові системи держав-членів ЄС, але й країн, що прагнуть до членства в Європейському Союзі.

Ключові слова: принципи права, принципи права ЄС, Суд Справедливості ЄС.

Постановка наукової проблеми та її значення. Базовим імпульсом функціонування різноманітних судів виступає потреба забезпечення найбільшої ефективності правового регулювання, в той час як основною роллю судів є вирішення конфліктів. Часто саме судді першими викривають існуючі проблеми у правовому регулюванні, для вирішення яких немає відповідей в чинному праві. Суд стає своєрідним містком між правом та реальними суспільними відносинами, перетворюючи право формальне в право дієве. Особлива інституційна структура Європейського Союзу та аксіологічний вимір її права зумовлюють необхідність прийняття судових прецедентів. Враховуючи відносно нетривалу правову традицію Європейського Союзу (в тому числі Європейських Співтовариств) Суду Європейського Союзу відводиться особлива роль у формуванні відповідного правопорядку.

Реалізація цілей Європейського Союзу, визначених відповідними договорами, досягається не лише правовими актами, виданими відповідними інституціями в межах їх компетенції, а й за допомогою інструментів менш формалізованих, деталізованих, обов'язкових, спрямованих на чітко визначене коло адресатів. Досить загальний зміст норм права ЄС та їх повна чи часткова відсутність спричиняють зростання значення принципів права у практиці Суду Європейського Союзу.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Проблемами принципів права в Україні та в країнах ЄС приділяли увагу такі вчені, як Л. Ентін, В. Кернз, В. Опришко, А. Омельченко, А. Татам, А. Фастовець, П. Рабінович, А. Колодій, В. Колесниченко та ін. Разом з тим формування загальної картини творення системи принципів права ЄС сприятиме більш комплексному і ґрунтовному розумінню тих правових форм, за допомогою яких здійснюється правове регулювання інтеграційних процесів у рамках ЄС.

Мета й завдання статті. Дослідження системи принципів права Європейського Союзу у функціональному аспекті не була предметом самостійних наукових розвідок. Саме тому, виникнення та формування системи принципів права ЄС варто розглядати у нерозривному зв'язку з функціонуванням Суду Європейського Союзу. Наведене вище зумовлює мету статті – крізь призму узагальненого аналізу наукової літератури дослідити розвиток та формування системи принципів права в практиці Суду Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Все частіше в літературі домінує думка про визнання рішень Суду Європейського Союзу джерелом вторинного права ЄС. Підтвердженням цього є позитивне ставлення до правотворчої діяльності Суду ЄС. Відповідно до ч. 1 ст. 19 Лісабонського договору 2007 року Суд Європейського Союзу забезпечує дотримання законодавства у тлумаченні та застосуванні Договорів [1].

Спочатку він був утворений як єдина установа. В процесі організаційних змін 1988 року його перетворено на дворівневу структуру: Суд першої інстанції і суд вищого рівня, за яким збережено попередню власну назву судового органу – Суд Європейського Союзу. На сьогоднішній день Суд Європейського Союзу складається з трьох установ: безпосередньо Суду (Суду Справедливості), Суду загальної юрисдикції та спеціалізованих судів [2, с. 87].

Така судова побудова була актуальною до вересня 2016 р., а після вересня у зв'язку із зростанням кількості позовів до Загального суду та надмірною тривалістю їх розгляду, Рада ЄС та

Парламент вирішили значно збільшити кількісний склад Загального суду (з 28 суддів до 56) та передати йому юрисдикцію Трибуналу з питань цивільної служби ЄС, який припинив свою діяльність 1 вересня 2016 р. Тож зараз, незважаючи на можливість створення спеціалізованих судів, судова система ЄС залишається дволанковою [3, с. 51].

Особливо на початковому етапі існування Суду суди держав-членів звертались до нього з проханням видання рішень, які згодом сприяли заповненню прогалін в праві та формуванню принципів, що в подальшому стали основою правового порядку Європейського Союзу. Тож перед Судом постало завдання заповнення прогалін шляхом формування принципів, здатних стати основоположними в правовому порядку спільноти. Для досягнення цієї мети судді Суду мали б напрацювати власну концепцію тлумачення права спільноти.

Для правопорядку спільноти, що перебував у стані формування, основоположними стали справи *Van Gend en Loos* [4] (установлено один з найважливіших принципів – принцип безпосередньої дії права ЄС), *Costa v. ENEL* [5] (принцип верховенства права ЄС) та ін. Саме на власні рішення, в яких містились принципи права, ССЄС посилався в подальшому при вирішенні аналогічних справ. Формуючи принципи права, Суд Справедливості впливав не лише на формування права спільнот, але й на процес європейської інтеграції та правопорядок держав-членів. Адже вплив на застосування національними судами держав-членів права Європейського Союзу має не лише формальна обов'язковість рішень Суду Європейського Союзу, але й верховенство права ЄС над національним правом.

Суд Справедливості Європейського Союзу не дав однозначної відповіді на питання про походження принципів права, визнаючи іноді їх частиною існуючого права, якого необхідно дотримуватись (наприклад, справа *Stauder*, в якій Суд ЄС встановив, що принцип поваги до прав людини є частиною загальних принципів права Співтовариства і захищається Судом [6]), а іноді такими, що формуються в ході здійснення правосуддя (наприклад, справа *Algera*, в якій суд встановив принцип захисту легітимних очікувань, спрямований на реалізацію контролю за діяльністю публічної адміністрації, охорону прав індивідів та забезпечення відповідальності державних органів і посадових осіб за прийняті ними рішення [7]).

В цілому, як зазначається в літературі, загальні принципи права ЄС мають двоє застосування. По-перше, вони виступають основою для ефективного функціонування правової системи ЄС. По-друге, загальні принципи права ЄС сприяють усуненню багатьох прогалін в тлумаченні права ЄС. Суд ЄС неодноразово підкреслював у своїх рішеннях особливе значення загальних принципів права ЄС серед джерел права ЄС в процесі вирішення прогалін в праві ЄС [8, с. 45].

Звісно, обов'язок формального закріплення принципів права ЄС покладається на правотворчі органи співтовариств, але в разі відсутності відповідної активності з боку правотворців, по суті на ССЄС покладається завдання наповнення змістом принципів права ЄС та забезпечення їх дотримання і належного тлумачення.

В справі *Parti écologiste «Les Verts» v. European Parliament* Суд Справедливості проаналізував юридичну природу договорів про заснування Європейських спільнот та дійшов висновку, що ці договори становлять собою своєрідну «конституційну хартію» ЄС, що має тлумачитись та застосовуватись в такий спосіб, що не обов'язково відповідатиме загальним правилам тлумачення міжнародних договорів [9]. З цього ж рішення випливає засада інституційної рівноваги, яка передбачає, що як і держави-члени, так і інституції є суб'єктами судового контролю в питанні відповідності вживаних ними заходів «конституційній хартії».

При тлумаченні права Судом Справедливості більш ефективним методом вбачається метод порівняння правових систем держав-членів. Принципи права переважно належать до неписаного права, незважаючи на те, що містяться в рішеннях Суду Справедливості, який часто на них посилається. Деякі принципи права частково знайшли своє відображення і договорах, на основі яких функціонує Європейський Союз (наприклад, принципи субсидіарності та пропорційності, передбачені ст. 5 Договору про Європейський Союз [10]), і протоколах до них (наприклад, Протокол (№ 2) Про застосування принципів субсидіарності та пропорційності [10]).

Науковці пропонують загальні принципи права Європейського Союзу ділити на три групи. Перша категорія включає в себе загальні принципи права, притаманні всім або більшості правових систем країн-членів ЄС. Існування таких принципів знаходить своє відображення в ст. 340 (2) Договору про функціонування Європейського Союзу [10], де зазначається, що у разі позадоговірної відповідальності Союз згідно з загальними принципами, що є спільними для законодавств держав-членів, відшкодовує всі збитки, завдані його установами або службовцями під час виконання їхніх

обов'язків. На практиці Суд Справедливості неодноразово враховував законодавство країн-членів ЄС при тлумаченні права ЄС. Такі загальні принципи права ЄС, як захист права власності, преюдиційна судова процедура, принцип «естопель» були запозичені Судом ЄС у правових системах країн-членів ЄС. Проте, варто підкреслити, що Суд ЄС залишає за собою право вибору окремих принципів, притаманних правовим системам країн-членів ЄС, з метою визнання їх загальними принципами права ЄС. Інакше кажучи, Суд ЄС може обрати і визнати будь-який принцип, притаманний правовій системі будь-якої, навіть однієї країни-члена ЄС, як загальний принцип права ЄС. Більше того, зміст такого принципу в тому сенсі, в якому він використовується в окремій країні-члені ЄС, може відрізнитись від змісту, що надається йому Судом ЄС [8, с. 46].

До другої категорії загальних принципів права ЄС належать принципи міжнародного права. Суд ЄС посилається на принципи міжнародного права в разі їх обов'язковості для країн-членів ЄС. Як і попередньому випадку, Суд ЄС користується виключною компетенцією визначення змісту принципів міжнародного права при визнанні їх загальними для правової системи ЄС. Лісабонський договір посилює роль принципів міжнародного права в правовій системі ЄС [8, с. 47]. Після його вступу в дію стаття 3 (5) Договору про ЄС доповнилась положенням: «У своїх відносинах зі світом Союз підтримує та поширює свої цінності та інтереси, сприяє захисту своїх громадян. Союз підтримує мир, безпеку та сталий розвиток планети, солідарність та взаємну повагу народів, вільну справедливую торгівлю, викорінення бідності та захист прав людини, зокрема прав дитини, а також суворе дотримання й розвиток міжнародного права, зокрема дотримання принципів Статуту ООН» [10]. В Хартії основних прав Європейського Союзу, яка набрала юридичної сили після введення в дію Лісабонського договору, зазначається, що «Європейський Союз заснований на неподільних і загальних цінностях – гідність людини, свобода, рівність, солідарність; він спирається на принципи демократії і правової держави» [11].

До третьої категорії загальних принципів права ЄС належать принципи, які закріплені в установчих договорах ЄС (принцип субсидіарності, заборона дискримінації) [8, с. 47-48].

Висновки. Отож, принципи права Європейського Союзу в практиці Суду Європейського Союзу реалізують ряд завдань, до яких зокрема належать: заповнення прогалин в праві ЄС; інтеграція правової системи ЄС в цілому, правових систем країн-членів ЄС, а також країн, що прагнуть до членства в ЄС, виступають партнерами ЄС; установча функція, яка полягає у формуванні особливої правової наднаціональної системи ЄС; виступають додатковим, але не другорядним інструментом тлумачення та застосування установчих договорів ЄС; утвердження і захист прав особи, формування інституту громадянства ЄС.

Завдяки принципам права можуть вирішуватися питання, не врегульовані правом Європейського Союзу, що, однак не означає можливості Суду Справедливості механічно посилатись на принципи права держав-членів. Створюючи і застосовуючи принципи права, Суд Справедливості фактично реалізує квазі-гармонізацію, яка не лише зближує правові системи держав-членів ЄС, але й країн, що прагнуть до членства в Європейському Союзі.

Прогалини в праві є неминучими для будь-якої правової системи, правова система Європейського Союзу не виключення. Тож саме принципи права виступають засобом їх заповнення як в правозастосовчій діяльності інституцій ЄС, так і безпосередньо Суду Справедливості. Вони по суті є посередниками між національними правовими системами та правовою системою ЄС, покликаними уніфікувати ці системи. Принципи права також є інструментом не лише застосування, а й належного розуміння і тлумачення права Європейського Союзу. Принципи права мали й матимуть надалі винятковий вплив на доктрину права ЄС, зокрема принципи верховенства права, недискримінації та інші. Досить загальний зміст норм права ЄС та їх повна чи часткова відсутність спричиняють зростання значення принципів права у практиці Суду Справедливості Європейського.

Джерела та література

1. Treaty amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community // Council of the European Union [Electronic resource]. – Access mode: http://consilium.europa.eu/cms3_fo/showPage.asp?id=1317&lang=en.
2. Юхимюк О. Використання філологічного способу тлумачення права Судом Справедливості Європейського Союзу / О. Юхимюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Серія «Право». – 2013. – Випуск 22. – Ч. 1. – С. 87-89.
3. Комарова Т. В. Суд Європейського Союзу: розвиток судової системи та практики тлумачення права ЄС: монографія / Т. В. Комарова. – Харків: Право, 2018. – 528 с.

4. Case C-26/62 Van Gend en Loos v. der Belastingen Administration of February 5, 1963 // European Court Reports. – 1963.
5. Case C-6/64 Costa v. E.N.E.L. of July 15, 1964 // European Court Reports. – 1964.
6. Case C-29/69 Stauder v. Stadt Ulm of November 12, 1969 // European Court Reports. – 1969.
7. Joined Cases 7/56& 3-7/57 Algera and others v Common Assembly [1957] [Electronic source]. – Access mode: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61956CJ0007:EN:HTML>.
8. Петров Р. А. Транспозиция «acquis» Европейского Союза в правовые системы третьих стран: монография / Р. А. Петров. – К.: Истина, 2011. – 384 с.
9. Case 294/83, (Parti écologiste «Les Verts» v. European Parliament), Judgment of 23rd April 1986, ECR [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61983J0294:EN:HTML,P.1365>.
10. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06
11. Хартія основних прав Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524

Юхимюк А. Функции принципов права Европейского Союза в практике Суда Европейского Союза. В статье проведен функциональный анализ принципов права Европейского Союза в практике Суда Европейского Союза. Достаточно общее содержание норм права ЕС, их полное или частичное отсутствие приводят к росту значения принципов права в практике Суда Европейского Союза. Принципы права Европейского Союза в практике Суда Европейского Союза реализуют ряд задач, к которым в частности относятся: заполнение пробелов в праве ЕС; интеграция правовой системы ЕС в целом, правовых систем стран-членов ЕС, а также стран, стремящихся к членству в ЕС; учредительная функция, которая заключается в формировании отдельной правовой наднациональной системы ЕС. Принципы права Европейского Союза в практике Суда Европейского Союза выступают дополнительным, но не второстепенным инструментом толкования и применения учредительных договоров ЕС; обеспечение и защита прав человека, формирования института гражданства ЕС. Именно принципы права выступают средством заполнения пробелов как в правоприменительной деятельности институтов ЕС, так и непосредственно в практике Суда Справедливости.

Ключевые слова: принципы права, принципы права ЕС, Суд Справедливости ЕС.

Yukhymyuk O. The Functions of the European Union Law Principles in the Court of Justice of the European Union Practice. The article presents the results of the functional analysis of the fundamental principles of the European Union Law in the practice of the Court of Justice of the European Union. The lack of specificity and general nature of the content of the norms of EU law, their complete or partial absence, lead to an increase in the importance of the principles of law in the practice of the Court of Justice of the European Union. The principles of the European Union law in practice of the EU Court of Justice facilitate a solution of a number of problems and tasks, which in particular include: filling in gaps in EU law; the integration of the EU legal system as a whole and the legal systems of EU Member States, and those aspiring to EU membership; formation of independent supranational EU legal system. These principles act as an additional, but not a minor, tool for interpreting and applying the founding treaties of the EU, protecting human rights, and promoting the formation of an EU citizenship institute. It is these principles of law that serve as a means of filling the gaps in the law enforcement activities of the EU institutions and directly within the Court of Justice.

Key words: principles of law, principles of EU law, EU Court of Justice.